

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК 159.942-057.874:[373.5.016:62/64

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.12760619>

Особливості розвитку сфери почуттів учнів 5-9 класів засобами вальдорфської педагогіки в трудовому навчанні

Вікторова Поліна Євгенівна

аспірантка кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, 36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2, тел. 0532563158, <https://orcid.org/0000-0003-0745-7057>

Цина Андрій Юрійович

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2, тел. 0671058838, <https://orcid.org/0000-0002-8353-9153>

Прийнято: 15.07.2024 | Опубліковано: 29.07.2024

Анотація. *Метою статті є дослідження особливостей розвитку сфери почуттів учнів на уроках трудового навчання засобами вальдорфської педагогіки. Методами історико-педагогічного аналізу та вивчення сучасного*

педагогічного досвіду вальдорфська педагогіка розглядається як засіб становлення та розвитку інтелекту, волі та почуттів, як альтернативна освітня філософська гуманістична ідея глибокого розуміння вихованців, а дитинство – як процес неперервного особистісного зростання та саморозвитку на засадах цілісного підходу до духовного, психічного та тілесного розвитку особистості.

Результатом дослідження стала конкретизація особливостей розвитку сфери почуттів учнів на уроках трудового навчання засобами вальдорфської педагогіки: вікові особливості дітей; врахування темпераменту учнів; важливість прикладного значення роботи; врахування сезонної діяльності; врахування ритмів та ритуалів на уроках; свобода творчого процесу.

Показано, що за рахунок роботи учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання з різноманітними матеріалами та технологіями підлітки мають широкую палітру вибору та розвитку, що беззаперечно розвиває сферу їх почуттів у гармонійному та інтенсивному руслі.

Доведено, що, знаючи особливості кожного темпераменту, вчитель ставить задачу окультурити кожен темперамент працюючи зі сферою почуттів, яка для кожного типу доступна найменше.

Важливим аспектом розвитку почуттів визнано те, що вчителі в уроки трудового навчання залучають культурно-національну складову, яка зокрема пов'язна із сезонною діяльністю.

Висновки: цілісно-гуманістична зорієнтованість вальдорфської педагогіки, як альтернативної освітньої системи, ґрунтується на засадах антропософії та спрямована на поетапний розвиток інтелекту, волі та почуттів, починаючи від чуттєвого сприйняття довкілля, через реалізацію здібностей у внутрішньо-духовному вимірі, до сформованості ідеалів, цінностей та відкриття власної індивідуальності.

Ключові слова: сфера почуттів, вальдорфська педагогіка, трудове навчання.

Peculiarities of the development of the sphere of feelings of 5-9 grade students by means of Waldorf pedagogy in labor education

Viktorova Polina Evgenivna

graduate student of the Department of Theory and Methodology of Technological Education, V.G. Korolenka Poltava National Pedagogical University, 36003, Poltava, str. Ostrogradskoho, 2, tel. 0532563158, <https://orcid.org/0000-0003-0745-7057>

Tsyna Andriy Yuriyovych

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Technological Education, V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, 36003, Poltava, st. Ostrogradskoho, 2, tel. 0671058838, <https://orcid.org/0000-0002-8353-9153>

Abstract. *The purpose* of the article is to study the specifics of the development of students' feelings in the lessons of labor education using the means of Waldorf pedagogy. Using *the methods* of historical and pedagogical analysis and the study of modern pedagogical experience, Waldorf pedagogy is considered as a means of formation and development of intellect, will and feelings, as an alternative educational philosophical humanistic idea of a deep understanding of pupils, and childhood as a process of continuous personal growth and self-development based on a holistic approach to spiritual, mental and physical development of the individual.

The result of the study was the specification of the features of the development of the students' emotional sphere in the lessons of labor training by means of Waldorf pedagogy: age characteristics of children; consideration of students' temperament; the importance of applied meaning of work; consideration of seasonal activity; taking into account rhythms and rituals in lessons; freedom of the creative process.

It is shown that due to the work of students of grades 5-9 in labor training lessons with various materials and technologies, teenagers have a wide range of choices and development, which undoubtedly develops the sphere of their feelings in a harmonious and intensive way.

It is proven that, knowing the peculiarities of each temperament, the teacher sets the task of cultivating each temperament by working with the sphere of feelings, which is the least available for each type.

It is recognized as an important aspect of the development of feelings that teachers include a cultural and national component in the lessons of labor education, which is particularly related to seasonal activities.

Conclusions: the holistic-humanistic orientation of Waldorf pedagogy, as an alternative educational system, is based on the principles of anthroposophy and is aimed at the gradual development of intellect, will and feelings, starting from sensory perception of the environment, through the realization of abilities in the inner-spiritual dimension, to the formation of ideals, values and discovery of one's individuality.

Key words: sphere of feelings, Waldorf pedagogy, labor training.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Специфіка особливостей оновлення трудового навчання учнів 5–9 класів сучасних закладів загальної середньої освіти потребує від вчителів знань вікових особливостей дітей, понять психолого-педагогічних особливостей формування у школярів пізнавальних

інтересів, врахування сенситивних періодів розвитку школярів цього віку [5]. Це все необхідно для підвищення їх особистісно-прагматичної, соціальної та пізнавальної мотивації у трудовому навчанні [4, с. 341–342].

Сучасні інноваційні системи, технології та моделі трудового навчання в школі все більше звертаються до ідей гуманістичної педагогіки, однією з яких є втілення ідеї «вільного виховання», що розглядається як система саморозвитку та самопізнання індивідуальності у партнерстві з учителем. Такий погляд на людину ми знаходимо в антропософському філософському вченні (різновиду теософії) Р. Штайнера [10–15]. Заснована ним на початку ХХ століття вальдорфська педагогіка спирається на подвійну спрямованість процесу навчання: набуття дитиною знань і вмінь та педагогічний супровід розвитку її особистості. Акцент саме на ці засади допомагає виховувати людину цілісно та підбирати індивідуальний підхід до кожного, спираючись на вікові особливості дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання ідей вільного виховання особистості для розвитку її почуттєвої сфери знаходяться в полі уваги вітчизняних та зарубіжних педагогів. Питання актуальності вальдорфської педагогіки в наш час розкриті в публікаціях Є. Анцибор [1], соціально-філософські аспекти вальдорфської педагогіки були закладені Р. Штайнером (R. Steiner) [10–15] та вивчалися В. Халамендик [9], як засіб гуманізації освіти її розглядає О. Передерій [6], розгляд вальдорфської педагогіки як інноваційної моделі предметного навчання в школі здійснено в публікаціях К. Баханова [2], методике трудового навчання у вальдорфській школі розкрито в наукових розвідках О. Бужин, О. Іонової, С. Лупаренко.

Вальдорфську педагогіку, як засіб становлення та розвитку інтелекту, волі та почуттів, у психолого-педагогічній науці найчастіше пов'язують із альтернативними освітніми філософськими гуманістичними ідеями глибокого

розуміння вихованців, розглядаючи дитинство як процес неперервного особистісного зростання та саморозвитку на засадах цілісного підходу до духовного, психічного та тілесного розвитку особистості [6].

Невирішені раніше частин загальної проблеми. Поява вальдорфської педагогічної системи була обумовлена пошуком педагогічних систем, зорієнтованих на становлення та розвиток творчої, активної, високоморальної й адаптивної особистості, формування в неї здатності до життєвої самореалізації згідно вікових потреб та особливостей розвитку [10–12]. Коли мова йде про безпосередній розвиток почуттів у дітей середнього шкільного віку засобами вальдорфської педагогіки на уроках трудового навчання, то варто враховувати ряд особливостей, на основі яких вибудовується програма трудового навчання [7–8]. А саме, ми прагнули до розкриття таких особливостей: вікові особливості дітей; врахування темпераменту учнів; важливість прикладного значення роботи; врахування сезонної діяльності; врахування ритмів та ритуалів на уроках; свобода творчого процесу.

Мета статті – дослідження особливостей розвитку сфери почуттів учнів на уроках трудового навчання засобами вальдорфської педагогіки, які можуть бути використанні сучасними вчителями трудового навчання. Саме на це орієнтує сьогодні орієнтує Державний стандарт базової середньої освіти (2020), яким задекларовано необхідність, відповідно до ситуацій та з опорою на соціокультурні реалії, особливості міжкультурної комунікації, формування в учнів наскрізних для всіх ключових компетентностей умінь ефективно виражати почуття (мовна компетентність), усвідомлювати особисті почуття та відчуття (соціальна та громадянська компетентності), прагнення до вираження й розвитку власних почуттів культурно-мистецькими засобами (культурна компетентність).

Виклад основного матеріалу. Вікові особливості учнів, розуміння вчителем психічного, душевного та емоційного стану дітей у кожному класі, є

важливою складовою їх розвитку. Маючи ґрунтовні знання у цій галузі вчитель може сприяти кращому розвитку почуттєвої сфери дітей.

Перед тим, як актуалізувати вікові особливості учнів 5-9 класів, варто пригадати ці нюанси у дітей молодшого віку, бо саме це буде здоровий фундамент для подальшого розвитку дітей. Якщо аналізувати вікові періоди з огляду концепції семиріч, то три перших з них можна озаглавити в такий спосіб:

- перше семиріччя – «світ добрий»
- друге семиріччя – «світ красивий»
- третє семиріччя – «світ правдивий» [9].

Також варто зазначити, що розвиток та навчання дітей у першому семиріччі, а по факту до 9 років, здебільшого відбувається через наслідування. Тому для дітей цього віку так важливо, які дорослі їх оточують та що вони роблять. Навчання у дітей відбувається через повагу та любов до дорослого. Види діяльності, з якими працюють діти направлені на розвиток мислення, почуттів та волі.

Опанування природою та сутністю речей здійснюється, за вальдорфською педагогікою, шляхом чуттєвого світосприйняття, починаючи з рухової активності, що потребує її словесної інтерпретації для подальшого осмисленого виконання дій. Засобами стимулювання розвитку вихованців тут є відповідні їхньому вікові ігрові форми [1].

У 9 років дитина переживає важливий етап розвитку, коли вона починає відчувати свою самостійність (перший такий період дитина проходила у віці 3-х років, коли починала казати про себе «Я»), але і страхи, що пов'язані з труднощами життя та усвідомленням цього. Дорослі, які обізнані щодо цього періоду можуть допомогти дитині пройти його легше за допомогою педагогічних та виховних методів. Зокрема на уроках трудового навчання діти знайомляться

зі стародавніми ремеслами, в'яжуть гачком шапки, завершальний річний проект – будівництво будинку.

У період навчання у 5-9 класах учні знаходяться у настрої «світ красивий» до 14 років і з 15 (8-9 класи) уже в настрої «світ правдивий». В цей час вони долають черговий цікавий, але не простий бар'єр – статеве дозрівання, що значною мірою впливає на їх розумовий та психічний розвиток.

Саме в цей час сфера почуттів є найбільш вразливою та потребує обережного та кваліфікованого підходу. Саме за рахунок мистецтва та прикладної діяльності можна найкращим чином гармонізувати, розвивати та індивідуалізувати почуття учнів.

Опишемо більш детально вікові та психічні особливості учнів 5-9 класів та зазначимо як та чи інша діяльність може підтримувати та розвивати сферу почуттів.

5 клас. В основному це діти близько 10-11 років. У цей час у учнів встановлюється доросле фізіологічне співвідношення частоти дихання до ритму серця – 1:4. Діти мають гармонійні пропорції тіла, хорошу фізичну форму, ще необтяжену пубертатом, ще немає виразної різниці між хлопцями та дівчатами.

У цей період у дітей уже сформовані кістки зап'ястя і вони можуть починати роботу з деревом. Діти знайомляться з чотирма інструментами для обробки деревини (пила, ніж, рашпіль, скобель) та виготовляють різноманітні вироби. За рахунок різноманітних інструментів та технік, учні можуть проявити творчість та креативність, навчитись художньо та мистецьки оформлювати свої вироби, отримувати досвід та вдосконалювати його.

На уроках рукоділля учні опановують методику в'язання на п'яти спицях. Класичними виробами на цих уроках є шарпетки, рукавички та варіації на цю тему. Як варіант учні можуть шити давньогрецькі хітони на себе, оскільки завершальним проектом 5 класу є проведення давньогрецької олімпіади.

Античні греки є взірцем гармонійного розвитку, тому занурення у цю тему через міфи та легенди, творчість та спорт дуже відгукується дітям цього віку, оскільки максимально відповідають їх душевному стану. Саме завдяки такому поєднанню діяльності та тематики сфера почуттів п'ятикласників розкривається, пропрацьовується та розвивається найефективнішим способом.

6 клас. В цей період більшість учнів починають входити в пубертат і в тілі та психіці відбуваються значні зміни. У дітей міняється поведінка, вони стають більш критичними та категоричними, різниця між дівчатами та хлопцями стає більш виразною. Учні стають більш закритими до дорослих, не готові йти на прямий контакт та показувати свою натуру, переживають бурхливі емоції, які ще слабо можуть контролювати. Для ефективної взаємодії з дітьми в цьому віці педагоги діють опосередковано, за допомогою змісту програми навчання.

Для того, щоб душевно підтримати учнів у такий період у мистецтві з'являється малювання вуглем. Чорно-біле малювання дуже співзвучне зі станом дітей у цьому віці. В роботі з глиною учні отримують багато соціальних вправ, де основною вимогою до виконання є вміння домовлятися та працювати в команді. Однією з провідних тем у навчанні є тема раннього середньовіччя, де вчителі торкаються аспектів лицарства та дорослішання. Так діти у прийнятній формі можуть знайомитись з темою статевого виховання. Для розвитку впевненості та спритності на уроках фізичного виховання учні вчать основам циркових номерів та можуть готувати невеликі проекти-концерти за цією тематикою.

Щодо уроків трудового навчання, то робота набуває більш серйозного та відповідального характеру. На уроках роботи з деревом учні вчать працювати стамескою. При роботі з цим інструментом, особливим акцентом є те, що задіяні дві руки, а також відпрацьовуються навички роботи з лещатами. Класичним

виробом з дерева у 6 класі є дерев'яна ложка, а далі вчитель підбирає вироби спираючись на індивідуальні потреби класу та учнів.

На уроках рукоділля діти вчаться працювати з об'ємом та викрійками. Основна робота – це пошиття тварини за власною викрійкою. Це означає, що учні спершу мають добре навчитись малювати обрану тварину, а потім опрацювати технологію створення викрійок та переведення зображення 2D у вироби 3D. Учні мають свободу вибору тварини та матеріалів, відповідно до яких вони зустрінуться з певними труднощами, долаючи які, набувається досвід роботи з різними матеріалами.

7 клас. У цьому віці учні продовжують проходити шляхом статевого дозрівання і на перший план виходить інтенсивний ріст кісток та м'язів. Доволі часто можна помітити, що семикласники доволі незграбно рухаються, погано координують кінцівки, їм складно тримати своє тіло рівним. Це пов'язано з стрибкоподібним та асинхронним ростом кісток, м'язів та нервів.

На уроках ремесла діти виготовляють механічні іграшки та різні вироби з противагами, які необхідно збалансувати. Очевидно, що під час виконання таких робіт учням необхідно застосувати знання з фізики та математики. Щоб виріб міг працювати та рухатись важливі точні заміри та чітке дотримання інструкції. Чим більш детальним учні побудують креслення свого виробу, тим ясніше буде йти робота. Під час таких уроків діти знайомляться з основами інженерії.

На уроках рукоділля діти шиють маріонеток та готують лялькову виставу. Також маріонеток можна виробити і з деревини. За рахунок такого виду діяльності діти знайомляться з пропорціями тіла та застосовують знання з механіки. Таким чином відбувається реалізація міжпредметних зв'язків на уроках трудового навчання. Навички з ляльководіння допомагають дітям краще зрозуміти анатомічні особливості власного тіла, яке в цей час викликає у семикласників стільки питань. Другою великою роботою у цьому класі є

пошиття взуття. За рахунок інтенсивного росту кінцівок у цьому віці, акцент на ступні та їхній стрімкий ріст викликає у учнів великий інтерес. Також це прекрасна можливість проявити свою творчість та креативність.

8 клас. У цей час учні починають свій перехід до 3-го семиріччя, де світ має бути правдивим. Молоді люди починають шукати своє місце у світі та хочуть зайняти активну позицію у ньому. Через те, що свідомість учнів ще не досягла достатнього психологічного розвитку, вони можуть шукати можливості для реалізації своїх бажань у деструктивні способи. Тому важливо створити умови для конструктивної діяльності, щоб це не перейшло у деструктивні дії. Важливо, щоб трудова діяльність була з життєвою.

Ведучий проект 8 класу – це театр. Учні готують виставу, до якої самостійно виготовляють декорації та костюми (рис. 2.7). Під час репетиції молоді люди можуть пропрацювати свої почуття, переживання, тривоги та сумніви самим ефективним способом.

На уроках трудового навчання учні вивчають нерухомі з'єднання, виготовляють табурети, полиці та інші вироби, які підлягають цій темі. Важливу увагу на уроках вчителі та учні приділяють точності вимірів та презентації виробів. Оцінювання роботи відбувається під час обговорення з учителем.

Також учні вивчають роботу на швейних машинках (механічних та електричних), шують костюми для вистави та виготовляють декорації. Ці процеси організуються за принципом мануфактури. На уроках історії у 8 класі учні проходять теми технічної революції, а на уроках з праці вони втілюють надбанні знання у життя.

9 клас. У цей період більшість учнів долають основний пік статевого дозрівання. Молоді люди потребують біля себе висококваліфікованих вчителів, які будуть допомагати їх розвивати та розширювати сфери їх інтересів.

Окрім навчальної програми учні багато часу приділяють підготовці та презентації індивідуальних проектів за сферами своїх інтересів (рис. 2.8). На уроках трудового навчання дев'ятикласники знайомляться з картонажною справою та виготовляють книги.

Також в рамках уроків трудового навчання молоді люди вивчають лозоплетіння, роботу з металом та каменем, продовжують вдосконалювати свої навички роботи з деревом, використовують уже більш сучасні електрифіковані інструменти, вчаться обробляти великі масиви деревини.

За рахунок роботи з різноманітними матеріалами та технологіями підлітки мають широку палітру вибору та розвитку, що беззаперечно розвиває сферу їх почуттів у гармонійному та інтенсивному руслі. Практично-прикладна діяльність – це творчий процес виготовлення різних виробів, які можна використовувати у практичному житті. Це формує у дітей почуття відповідальності, утилітарності та екологічного ставлення до ресурсів.

Стосовно видів темпераментів вальдорфська педагогіка спирається на класичну класифікацію за Гіппократом і доволі детально її вивчає та використовує на практиці. Це дає можливість вчителям створити найкращі умови для розвитку почуттів та життєвих навичок дітей. Знаючи особливості кожного темпераменту, вчитель ставить задачу окультурити кожен темперамент працюючи зі сферою почуттів, яка для кожного типу доступна найменше. Таким чином вдається досягнути гармонійного та глибокого розвитку сфери почуттів.

Оскільки *холерики* активні та готові до діяльності, мають яскраві лідерські якості, то вчителі вчать їх бути уважними до інструкцій, працювати у команді, а головне завершувати розпочату справу, допрацьовувати дрібні деталі та не реагувати гнівно на невдачі. Для *сангвініків* характерна легкість, поверхневність, бажання уникнути складних завдань та труднощів. В такому випадку таких учнів вчителі вчать буди послідовними, систематичними, розбивати великі завдання

на маленькі, обирати завдання по силі, бути відповідальними. *Флегматики* часто працюють повільно, для них є великою проблемою почати роботу. Таким учням треба допомагати працювати з темпом, знаходити мотивацію до праці та інтерес. *Меланхоліки* можуть бути дуже чутливими до непростих задач і впадати у відчай, або занурюватись у деталі та не приділяти уваги усій роботі загалом. Вчителі навчають таких дітей працювати з цілим проектом, свою чутливість направляти на співчуття та доводити розпочате до кінця.

Оскільки уроки трудового навчання передбачають роботу в різних техніках та з різними матеріалами, підбираючи їх для учнів, вчителі допомагають дітям звертати увагу на свої почуття та бажання та розпізнавати їх. Важливість прикладного значення виробів – це в першу чергу мотивація дітей до роботи. Відповідно віку ці якості мають різний характер.

Молодші учні зазвичай роблять це із наслідування за дорослим (що є однією з рушійних сил у розвитку дитини до 9 років) та любові (авторитету) до вчителя. Ці природні риси дітей не вимагають об'ємного пояснення задач. Діти в цьому періоді активні та діяльні від природи, тому з радістю залучаються до праці.

З віком фокус мотивації змінюється і учні вже потребують більш обґрунтованого розуміння для чого вони мають займатись теєю чи іншою діяльністю. Школярі часто задають питання: навіщо це мені знадобиться у житті? Чи потрібна комусь моя робота?

Згідно такої потреби важливо пропонувати учням роботу над такими виробами, що по завершенню їх виготовлення будуть мати прикладне значення та використовуватись в житті. Таким чином, учні отримують екологічне виховання та відчують свою потрібність та співучасть у житті світу.

Наприклад, завданням фізичного становлення та виховання дитини у перші сім років її життя є максимальний розвиток творчої фантазії, що стане

основою для подальшого навчання учнів у початковій школі. У цей перший семирічний період життя сутність дитини, за Р. Штайнером, повністю занурюється у чуттєве сприйняття довкілля. Емоційний контакт та взаємодія з близькими людьми, наслідування їхньої поведінки, відчуття захищеності поряд із близькими видатний педагог уважав провідним чинником розвитку дитини в період раннього розвитку [14; 15].

Друге семиріччя сприяє розвитку внутрішнього життя людини, коли здібності реалізуються у внутрішньо-духовному вимірі на засадах необхідності підтвердження авторитету вчителя, відокремлення себе від світу дорослих, можливої появи, в наслідок цього, відчуття самотності. В цей період інтенсивно розвиваються уява, пам'ять, логічне мислення, довільна увага, що сприяє розвитку емоційно-вольової та почуттєвої сфери, формуванню ціннісних орієнтацій [2].

Третє семиріччя життя людини, за вальдорфською педагогікою, характеризується посиленням усвідомлення старшокласниками свого «Я», пошуком ідеалів та формуванням цінностей, відкриттям власної індивідуальності. Можливості пізнання розширюються в результаті виконання конкретних пізнавальних проєктних завдань, сприяючи переживанням та розумінню світу на засадах феноменологічного підходу з уведення та аналізу відповідних понять.

Виходячи з того, що вальдорфська педагогіка завжди дивиться на розвиток дитини, як цілісного організму, бере до уваги розвиток мислення, почуттів та волі, то варто зазначити, що на це впливають і зовнішні обставини [10]. Важливим аспектом розвитку почуттів є те, що вчителі в уроки трудового навчання залучають культурно-національну складову, яка зокрема пов'язна із сезонною діяльністю.

Оскільки українська культура дуже багата на різноманітні ремесла та традиції, що з цим пов'язані, то включаючи це до програми уроків трудового навчання, педагогіка вирішує одночасно кілька важливих задач:

- ознайомлення з культурою та історією нашого народу;
- національно-патріотичне виховання;
- можливість розширити сферу почуттів та досвіду дітей (традиції та матеріали) [3].

Зокрема, якщо мова йде про *осінь*, то уроки можуть бути пов'язані з різноманітними видами заготовок харчів на зиму, обробкою різних природніх матеріалів (вовна, деревина, соломка). *Взимку* робота може бути присвячена підготовці до різдвяних свят, ярмарків, виготовленню різноманітних товарів, прикрас та виконанню проектів (Вертеп), вишивці, ткацтву, в'язанню, роботі з воском. *Навесні* – розписування писанок, виготовлення вітражів, заготовки сезонних лікарських трав, пошиття одягу.

Проходячи колообіг року, учні у кожному класі на різному рівні занурюються у душевні переживання у просторі традицій та культури. У молодших класах більш актуальна безпосередня діяльність, як така. У старших класах на перший план виходить соціальна складова та взаємодія між учнями. Пропонуючи дітям та молодим людям діяльність, що пов'язана з сезонністю, ми можемо створити для них умови задоволення своїх душевних потреб гідним способом.

Висновки. Аналіз особливостей розвитку сфери почуттів учнів на уроках трудового навчання засобами вальдорфської педагогіки дає нам змогу зробити висновок про цілісно-гуманістичну зорієнтованість цієї альтернативної освітньої системи, яка ґрунтується на засадах антропософії та спрямована на поетапний розвиток інтелекту, волі та почуттів, починаючи від чуттєвого сприйняття довкілля, через реалізацію здібностей у внутрішньо-духовному вимірі, до

сформованості ідеалів, цінностей та відкриття власної індивідуальності шляхом глибокого розуміння вихованців у їхньому неперервному особистісному зростанні на засадах цілісного підходу до розвитку духовних, душевних та тілесних чинників, результатом чого є соціально-світоглядне становлення та професійне самовизначення активної, творчої адаптивної та високоморальної особистості, здатної до самореалізації, відповідно до вікових потреб та особливостей розвитку.

Список використаних джерел

1. Анцибор Є. Актуальність вальдорфської педагогіки в наш час. *Молода просвіта*. 2011. URL: http://molodaprosvita.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=179:2011-03-16-10-56-30&catid=20:2008-09-21-16-42-33&Itemid=105 (дата звернення: 6.04.2023).
2. Баханов. К. О. Вальдорфська педагогіка. *Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі*: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2004. С. 149–163.
3. Бужин О. В., Іонова О. М., Лупаренко С. Є. Питання трудового навчання молодших школярів у вальдорфській школі. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2021. № 51. С. 44–56.
4. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2012. 463 с.
5. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 18.12.2023).
6. Передерій О. Л. Вальдорфська педагогіка як гуманістично орієнтована система навчання та виховання школярів. *Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). С. 1–8.
7. Програми для вальдорфських шкіл України. 1-9 класи / упоряд.

С. Ф. Передерій [та ін.] ; заг. ред. С. Г. Крамаренко ; МОН України. Департамент загальної середньої та дошкільної освіти, Інститут інноваційних технологій та змісту освіти у Центральній та Східній Європі, Асоціація вальдорфських ініціатив України. Київ: Генеза, 2009. 510 с.

8. Про затвердження Типових навчальних планів Вальдорфських загальноосвітніх навчальних закладів I - III ступенів. Наказ МОН України від 02.07.2014 р. № 780. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0780729-14#Text> (дата звернення: 14.11.2022).

9. Халамендик В. Б. Вальдорфська педагогіка : соціально-філософські аспекти. *Гілея: науковий вісник*. 2016. № 112. С. 265–269.

10. Steiner R. Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik (GA 293). Dornach : Rudolf Steiner Verlag, 1992. 256 s.

11. Steiner R. Anthroposophical leading thoughts : anthroposophy as a path of knowledge : the Michael mystery. London : Rudolf Steiner Press, 1973. 219 p.

12. Steiner's R. Calendar of the soul. Great Barrington : StainerBooks, 2008. 128 p.

13. Steiner R. Die Erziehungsfrage als soziale Frage (GA 296). Dornach : Rudolf Steiner Verlag, 1991. 128 s.

14. Steiner Rudolf. Die Erneuerung der pädagogisch-didaktischen Kunst durch Geisteswissenschaft (GA 301). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1991. 280 s.

15. Steiner R. Erziehungskunst. Methodisch-Didaktisches (GA 294). Dornach: Rudolf Steiner Verlag, 1990. 216 s.